

MORÁLNA POVINNOSŤ UČITEĽA A Z NEJ PLYNÚCI ETICKÝ KÓDEX

Dušan KUDREC

ÚVOD

Učiteľ a učiteľské povolanie. Pohľady na nich sú rozporuplné. Hoci aj učiteľ má vysokoškolské vzdelanie, jeho postavenie v spoločenskom rebríčku nie je veľmi vysoké (ale aby sme boli spravodliví, tak nie je ani nízke). Je im vyčítané, že „nič nerobia, učia štyri hodiny denne“, alebo „majú každý tretí týždeň prázdniny a v lete dva mesiace zaplatenej dovolenky“. Učiteľia sa bránia, že ich zamestnanie je psychicky aj fyzicky veľmi náročné a vyčerpávajúce, že veľa z nich trpí syndrómom vyhorenia a že ich profesia nie je dostatočne platovo ohodnotená. Ale účelom tejto práce nie je skúmať, kde je pravda (ktorá je asi niekde uprostred). Cieľom tejto práce je pozrieť sa na morálny status učiteľa. Preskúmať morálne zásady, ktoré by mal dodržiavať (a ktoré možno dodržiava a možno aj nie). A nakoniec sa pokúsime z týchto predpokladov vyvodit' aj záver a to v podobe vhodného etického kódexu pre učiteľa a jeho povolanie, ktorý by mal byť minimálnym (ale určite nie postačujúcim) východiskom pre výkon učiteľskej profesie.

Ako sme už uviedli, hoci je učiteľ a jeho povolanie dosť rozporuplná téma, platí jedna nespochybniteľná pravda. Učiteľstvo je poslanie. A to z niekoľkých dôvodov. Jedným z nich je aj fakt, že práca s ľuďmi je tá najťažšia práca aká môže byť a prístup k nej by nemal byť sprístupnený každému (čo však nie stále platí). Nie každý študent učiteľstva je totiž na takú prácu vhodný. Učiteľ by mal spĺňať nielen kvalifikačné, ale hlavne charakterové a morálne

vlastnosti. V praxi sú to príklady učiteľov, ktorý vyučujú na školách, ale v súkromí sú napríklad vodcami rôznych extrémistických spolkov. Tu nastáva konflikt a otázka, či učiteľ svoje extrémne súkromné názory neprenesie aj do školy a nebude ich kritéria uplatňovať na svojich kolegoch, žiakoch, či ich rodičoch. Z týchto charakterových a morálnych vlastností vyplýva aj ďalší fakt. A to, že učiteľ si musí uvedomiť svoju zodpovednosť. Hoci si to učitelia nie príliš často uvedomujú, na ich pleciach je nesmierna váha zodpovednosti. Ich rozhodnutia totiž rozhodujú o ďalších osudoch ich žiakov (znie to možno trochu pateticky, alebo až nadnesene ale je to pravda). Žiaci a študenti totiž od svojho učiteľa očakávajú maximum. Maximum otvorenosti, maximum spravodlivosti, maximum vedomosti, maximum tolerancie. Aj kvôli týmto požiadavkám, by sa učiteľ mal snažiť tieto maximá aj splňať. Je pravda, že učiteľ je tiež len človek a nemôže byť úplne „maximálny“ a môže tiež pochybiť, alebo urobiť nejakú chybu. No malo by sa to stať nevedome. Je neprípustné, aby učiteľ zámerne a s plným vedomím konal proti týmto zásadám. Všetky tieto morálne povinnosti si rozoberieme v nasledujúcich kapitolách. Takisto sa pokúsime urobiť analýzu už existujúcich učiteľských kódexov a na ich základe, ale aj na základe analýzy morálnych povinností učiteľského povolania vytvoriť moderný kódex učiteľskej profesie.

1 VŠEOBECNÉ OSOBNOSTNÉ CHARAKTERISTIKY UČITEĽA

Ako sme si už uviedli v úvode, dobrý učiteľ musí splňať určité charakterové vlastnosti. Keďže morálne tvoria len jednu podskupinu, tak si v tejto kapitole v krátkosti ukážeme a charakterizujeme niektoré z nich (Višňovský – Kačáni, 2001. s. 61 – 66).

1. PRIMERANÉ POSÚDENIE REALITY

Učiteľ sa pri interakcii so žiakmi dostáva do rozličných pedagogických ale aj nepedagogických situácií. Často je nútený robiť v triede „sudcu“ (hlavne keď je triednym učiteľom) a riešiť rôzne spory medzi žiakmi samotnými, alebo medzi žiakmi a učiteľmi (v prípade výchovného poradcu aj medzi žiakmi a rodičmi). Tento fakt ho núti byť v týchto situáciách spravodlivým, objektívnym a nestranným. Preto si musí udržiavať nad problémom nadhľad a riešiť takéto veci primerane. Ďalším faktorom je hodnotenie a známkovanie žiakov. Učiteľ si aj tu musí zachovať nadhľad, nenechať sa „zviať“ osobnou

skúsenosťou zo žiakom, či nejakou negatívnou skúsenosťou, ktorú s daným žiakom má a hodnotiť žiaka podľa daných kritérií, alebo predvedeného výkonu.

2. ÚSILIE O SEBAPOZNANIE

Učiteľ by si mal neustále klásť otázky ohľadom každého svojho rozhodnutia. V rámci sebareflexie by mal skúmať správnosť svojich rozhodnutí, rozmýšľať či jeho konanie, či rozhodovanie bolo správne alebo nesprávne. V rámci tejto sebareflexie, si totiž môže uvedomiť svojej chyby, či omyly a snažiť sa ich už nezopakovať. Aj vďaka tomuto učiteľ sám seba poznáva ako človeka, vie predvídať svoje reakcie, či postoje, čo mu potom uľahčuje komunikáciu zo svojím prostredím.

3. SCHOPNOSŤ OVLÁDAŤ SVOJE KONANIE

Je veľmi dôležité, aby učiteľ dokázal ovládať svoje konanie. Učiteľ nikdy nemôže podľahnúť svojim emóciám, čo by mohlo mať za následok jeho „výbuch“, či inú skratovú reakciu. Učiteľovo konanie by malo byť za všetkých okolností kľudné, čo však neznamená, že učiteľ nemôže prejavíť, čo cíti. Jeho prejav však musí byť empatický a asertívny. Nikdy nesmie navonok prejavíť svoj hnev, alebo nesmie dopustiť, aby jeho emocionálny stav vyústil až do agresie.

4. TVORIVOSŤ A INICIATÍVA

Najlepší učiteľ, je učiteľ, ktorý dokáže učiť aj bez knižiek. To však u neho vyžaduje vysokú mieru vedomostí, ale aj tvorivosti a vlastnej iniciatívy. Tu chceme podotknúť, že si nesmieme zamieňať tvorivosť s improvizáciou. Aj pri vysokom stupni tvorivosti je učiteľ na danú tému pripravený a má plán na celú hodinu (to znamená, že „netvorí“ improvizčne počas hodiny). Dokáže jeden problém podať v rôznych stupňoch zložitosti, na jednu situáciu dokáže vymyslieť viacero variácií, či má kreatívne a neobvyklé riešenia úloh. Takáto tvorivosť je úzko spätá s iniciatívnosťou učiteľa. Sám učiteľ ukazuje žiakom nové možnosti, ide im vzorom, tak, aby aj oni sami začali používať tieto rôzne postupy a aby nepoužívali klasické „zabehnuté“ postupy riešení.

5. SCHOPNOSŤ VYTVÁRAŤ POZITÍVNE EMOCIONÁLNE VZŤAHY

Asi najdôležitejším faktorom pri práci so svojimi žiakmi je, aby si k nim učiteľ vybudoval pozitívny emocionálny vzťah. Jedine na takomto vzťahu môže budovať ďalej. Ak si k žiakovi učiteľ vybuduje pozitívny vzťah, tak žiak skôr prijme učiteľa. Lepšie dokáže prijať učiteľa ako osobu, ako prirodzenú autoritu, ale dokáže aj lepšie prijať učiteľa aj jeho vysvetlenia, či jeho hodnotenie alebo dokonca trest. Tu by sme sa mali na chvíľu pristaviť. Nato aby bol vzťah korektný, musí byť rovnomerne rozložený medzi žiakom a učiteľom. Ak sa vychýli na jednu alebo druhú stranu, stratí svoj zmysel. Ak vo vzťahu začne prevládať učiteľ (peducentrismus), tak všetko čo žiak prijme, už nebude dobrovoľné ale nanútené. Normy či zásady sa už žiak neučí modelovo, ale sú mu nanútené. Učiteľ už nie je prirodzenou autoritou, ale je autoritou na bipolárnom základe typu odmena – trest. Nerozvíja sa u žiakov reflexia vonkajšieho sveta, nie je im dovolené rozmýšľať, či polemizovať, ale musia prijať určené fakty bez nožnej rozpravy. Na druhej strane, ak vo vzťahu prevládne žiak (pedocentrismus), tak učiteľ stráca svoje postavenie. Vo vzťahu už nie je vôbec žiadnou autoritou. Počas výučby sa absolútne prispôsobuje žiakom a tí si robia čo chcú. Takýto učiteľ nemôže, a ani nedokáže byť vzorom pre žiakov. Preto sa treba obidvom extrémnym situáciám vyhnúť a medzi učiteľom a žiakom budovať rovnocenný, zdravý vzťah.

6. MORÁLNE NÁROKY NA OSOBNOSŤ UČITEĽA

Pre nás najpodstatnejšia charakteristika učiteľa. Učiteľ je v škole neustálym vzorom, ktorý je žiakmi (uvedomene, či neuvedomene) napodobňovaní. Kvôli tomuto faktoru, si musia učitelia uvedomiť, že ak chcú rozvíjať u žiakov určité morálne cnosti a vlastnosti, tak ich musia aj sami dodržiavať. Viac sa tomuto problému už budeme venovať k tomu určenej kapitole.

7. ODOLNOSŤ VOČI ZÁŤAŽI

Ako sme si už spomenuli v úvode, učiteľské povolanie je považované za náročné ako po fyzickej, tak aj po psychickej stránke. S rastúcim vekom a odučenými rokmi klesá u učiteľa miera „obraný“ a tým pádom je učiteľ náchylnejší podľahnúť stresovým, či iným neprijemným pedagogickým situáciám. Tento rastúci tlak môže viesť až k už spomínanému

syndrómu vyhorenia. Učiteľ už potom nepociťuje žiadnu radosť z práce, k žiakom pristupuje s nevôľou až odporom a celkovo je jeho prejav neadekvátny. Predísť takémuto „koncu“ sa dá pravidelnými psychohygienickými cvičeniami, riešením konfliktov, alebo možných stresových situácií už v začiatku, alebo vhodným trávením svojho voľného času.

8. ZMYSEL PRE HUMOR A OPTIMIZMUS

V rozličných anketách a dotazníkoch žiaci na otázku, aký by mal byť ich učiteľ (prekvapivo) na prvých miestach uvádzajú, že má byť vtipný. Učiteľ môže vtipnou poznámkou odľahčiť napätú situáciu, či na začiatku hodiny uvoľniť žiakov a takto ich lepšie motivovať. Učiteľov humor, však musí byť vkusný, jemný a primeraný. Za žiadnych okolností nesmie byť ironizujúci, sarkastický, či dokonca hrubý, neslušný alebo sexistický.

9. SCHOPNOSŤ OPTIMÁLNEJ KOMUNIKÁCIE

Vo vzťahu učiteľ žiak je najdôležitejšia ich spoločná komunikácia. A to nielen verbálna, ale aj neverbálna. Na základe verbálnej aj neverbálnej komunikácie si učiteľ buduje zo žiakom vzťah. Ak je ich verbálna komunikácia zlá, alebo na nízkej úrovni, bude taký aj ich vzťah. Takisto je dôležitá neverbálna komunikácia. Učiteľ si musí uvedomiť, svoje gestá, to kde a ako stojí, čo robí, keď rozpráva so žiakom. Pretože práve tieto prvky môžu ukázať, že síce učiteľ niečo hovorí, ale jeho neverbálne gestá ukazujú, že nehovorí pravdu. Žiak si toto však všimne a budovanie vzťahu učiteľ – žiak je narušené.

2 MORÁLNE POVINNOSTI UČITEĽA

Východisk z ktorých môžeme vychádzať je veľa. Záležia od mnohých faktorov. Ale väčšinou závisia od nášho uhlu pohľadu, skúsenosti, či vedomostí. Môžeme sa dať na cestu hľadania tých najlepších. Ale stále pri hľadaní natrafíme na tri, bez ktorých sa určite nezaobídeme a ktoré by mali tvoriť základ (Gluchman, 2000, s. 123). Sú to tieto:

1. Princíp autonómie a zodpovednosti.
2. Princíp rešpektovania spravodlivosti a fungovania v rámci demokratickej spoločnosti.
3. Princíp kritického myslenia.

Predpokladáme, že tieto tri sú pre učiteľa najpodstatnejšie a mali by tvoriť absolútny základ morálnych povinností učiteľa. No ale aj tu sa ešte môžeme vydať dvomi smermi. Učiteľ si nielenže musí dané princípy osvojiť, ale musí ich učiť aj svojich žiakov. A hoci sa zdá, že u oboch (u učiteľa aj u žiakov) sú východiská týchto princípov rovnaké, tak tomu celkom nie je. Sú tu určité rozdiely.

1. MORÁLNE POVINNOSTI UČITEĽA VOČI SEBE

Ako sme uviedli na začiatku, učiteľ si najprv sám musí osvojiť dané hodnoty, aby ich mohol učiť svojich žiakov. Jeho konanie vo výchovnom procese musí byť autonómne. Nemôže sa viazať na žiadnu ideológiu, či náboženstvo. Pravdaže, nehovoríme o tom, žeby nemusel dodržiavať príslušné nariadenia (učebné plány, či učebné osnovy). Ale na základe vlastných vedomostí (ktoré si pravdaže neustále dopĺňa) sa snaží predkladať žiakom informácie objektívne, neskreslené a učiteľ musí s danými informáciami súhlasiť a sa s nimi vnútorne stotožniť. S týmto prichádza aj zodpovednosť. Zodpovednosť, že tieto informácie sú naozaj neskreslené, pravdivé, objektívne. Ak tomu tak nie je, tak potom za tento fakt musí prebrať učiteľ plnú zodpovednosť.

Učiteľ sa takisto snaží konať spravodlivo. Neposudzuje žiakov na základe ich pohlavia, farby pleti, či náboženského presvedčenia. Jeho hodnotenie žiakov a ich výkonov záleží len od naozaj podaného výkonu, či výsledku a od ničoho iného. Takisto všetky spory medzi žiakmi sa snaží riešiť spravodlivo, Vypočuje si obidve strany a spor rozsúdi len a len na základe objektívnych faktov.

A nakoniec učiteľ neustále reflektuje dianie okolo seba. Nепreberá fakty ako sú mu podávané, ale neustále nad nimi kriticky rozmýšľa. A až potom ich prijme. Ale učiteľ nesmie zabudnúť hlavne na kritickú reflexiu samého seba, či jeho vlastný výkon je naozaj ten najlepší. Lebo ak príde na to že tomu tak nie je, tak by to mal urýchlene napraviť, alebo sa potom vzdať učiteľskej profesie.

2. MORÁLNE POVINNOSTI UČITEĽA VOČI ŽIAKOM

Učiteľ má morálnu povinnosť k svojim žiakom, ich rodičom, vlastným kolegom, ale aj celej spoločnosti. Asi najdôležitejšou je morálna povinnosť, ktorú má k svojim vlastným

žiakom. Je zodpovedný za ich ďalší morálny vývin (i keď nielen on), a preto im musí vštípiť určité morálne zásady. Je pravdaže nevyhnutné, aby si dané povinnosti najprv osvojil učiteľ sám. Nie je to totiž možné, aby ich naučil svojich žiakov, pokiaľ sa s nimi on sám vnútorne nestotožní a neintegruje do vlastnej osobnosti. Škola a učiteľ by mali žiaka pripraviť do života a to nielen po jeho vzdelávacej stránke, ale aj po stránke výchovno-morálnej. Je preto najvyššou morálnou povinnosťou učiteľa snažiť sa o dosiahnutie týchto cieľov:

- a) Výchova žiakov k (rozumovej) autonómii – Učiteľ nesmie dovoliť, aby jeho žiaci upadli do stavu slepej poslušnosti. Musí s nimi pracovať tak, aby sa z každého žiaka stala autonómna, samostatná ľudská jednotka, ktorá nie je závislá na ostatných. Svojou prácou ich musí viesť k samostatnosti, ktorá sa týka ich rozhodovania a konania. Ale samozrejme musí ich pripraviť aj nato, že s takouto samostatnosťou prichádza aj zodpovednosť. Žiaci sa musia naučiť nad svojím konaním uvažovať a zvažovať všetky možné následky a dôsledky svojho konania. Učiteľ im takisto musí vysvetliť, prečo by nemali ľahko podliehať rôznym ideológiám, ktoré by ich mohli zmanipulovať, čím by stratili svoju osobnú autonómiu.
- b) Výchova žiakov k rešpektovaniu spravodlivosti a fungovaniu v rámci demokratickej spoločnosti – Učiteľ musí svojich žiakov viesť k rešpektovaniu iných kultúr, náboženstiev, ľudí s inou farbou pokožky, ale aj ľudí opačného pohlavia, či ľudí s rovnakou sexuálnou orientáciou. Mal by ich viesť k rešpektovaniu humanisticko-demokratickej spoločnosti a ukázať im výhody takejto spoločnosti oproti spoločnosti nedemokratickej. Takisto by im mal vysvetliť, prečo musí takáto spoločnosť byť spravodlivá a aké to má výhody (ale aj nevýhody) oproti spoločnosti nespravodlivej.
- c) Výchova žiakov ku kritickému mysleniu – Učiteľ by mal naučiť svojich žiakov myslieť. Znie to síce jednoducho a prirodzene, ale nie je tomu tak. A nie je to ani všedné. Učiteľ musí žiakom ukázať, že je nevyhnutné, aby fakty a udalosti, ktoré sa okolo nich dejú neprijali len tak bezmyšlienkovito. Musí im ukázať, že je nutné, aby nad nimi rozmýšľali, aby si ich zdôvodňovali, uvážili všetky pre a proti. Takisto by ich mal viesť k zásade, že ak aj nejaké stanovisko príjmu, je nevyhnutné, aby si ho vedeli aj argumentačne zdôvodniť.

3 UČITEĽ ETIKY

Ako sme už uviedli na začiatku, učiteľ má morálne povinnosti. V reálnej praxi je ich však niekedy ťažko dodržiavať. Učitelia „klasických“ predmetov (matematika, slovenský jazyk, fyzika, či chémia) majú už aj tak prehustené učebné osnovy a ledva zvládnu vyučovaciu hodinu po vzdelávacej stránke. Na výchovno-morálnu časť im už čas nezostane. A tu môže (a vyzerá to tak, že aj musí) nastúpiť na scénu učiteľ etiky. Je tomu aj kvôli tomu, že učiteľovi etiky vzdelávacie a výchovné ciele splývajú. To znamená, že obsah vzdelávania u učiteľa etiky je práva výchova a „morálka“. A keďže učiteľ etiky nie je viazaný až takým prísny časovo-tematickým plánom, či jeho vyučovanie nie je zaťažené známami a známkovaním, tak by toho mal čo najviac využiť. Každá jedna vyučovacia hodina by preto mala rozvíjať zásady, ktoré stále spomíname. Učebným nástrojom u učiteľa etiky by nemala byť knižka, či učebnica, ale diskusia, dialóg a reflexia. Každá jedna téma, každý jeden problém musí prejsť v triede diskusiou. Učiteľ by mal byť jej iniciátorom a určitým facilitátorom. Mal by nechať diskusi voľný priebeh, ale zároveň by ju mal usmerňovať tak, aby sa v diskusii u žiakov rozvíjali už spomínané morálne zásady. Ak by sa v diskusii začali žiaci „strácať“, mal by ich pozastaviť a znovu naviesť na správnu stopu. Učiteľove správanie a vystupovanie musí byť prirodzené a nenásilné. Žiaci musia vidieť, že všetkému, čo im učiteľ hovorí, aj sám verí a je o tom vnútorne presvedčený.

4 ETICKÝ KÓDEX – TEÓRIA

Pojem kódex je v súčasnosti veľmi často používaný a preto by sme si ho mali zadefinovať. Slovník cudzích slov (Ivanová-Šalingová, 1998, s. 269) pod pojmom kódex uvádza nasledujúcu definíciu: „1. zbierka zákonov, predpisov a pod., 2. súborný zákonník určitého odvetia práva, 3. starobylá rukopisná kniha, 4. záznam, sústava tajných znakov“. Ako vidíme, tieto definície sú pre nás nevyhovujúce a nevyhovujú ani dnešným požiadavkám.

V súčasnosti sú kódexy veľmi často spájané s profesionálnymi etikami a tým pádom s profesiami samotnými. A keďže v tejto dobe je veľká spoločenská požiadavka na to, aby sa každá profesia vykonávala v rámci určitých morálnych noriem, tak už asi každá profesia a povolanie má svoje vlastné etické kódexy. Kódex je vlastne vyjadrením ideálu určitého povolania, jeho hlavných hodnôt, určitou formou príkazov a zákazov v písomnej podobe.

Slúži ako určitý plán plnenia úloh v povolání, ale aj ako návod, ako sa treba správať v danej situácii, či v rôznych profesných vzťahoch. Slúži ako miera hodnotenia, konania, ktoré pre profesiu nie je prospešné a v ktorých sa objektom profesionálneho záujmu stáva človek. A keďže vykonávanie profesie zasahuje do života človeka, tak mu môže pomôcť ale aj veľmi ublížiť. (Vajda, 1993, s. 123 – 124)

Každý etický kódex má určité špecifiká. Sú to tieto:

1. Etický kódex pôsobí ako kompas pre profesijnú činnosť jednotlivca. Pôsobí vo vnútri daného povolania, ale aj navonok. Vo vnútri pôsobí ako norma etického správania sa medzi príslušníkmi profesie a navonok slúži ako ochrana príslušníkov daného povolania pred neoprávnenými útokmi zvonku.
2. Etický kódex povolania má vo verejnosti vyvolávať dôveru v schopnosti, výkon a vernosť povinnostiam príslušníkov profesie.
3. Etický kódex je súhrn pravidiel správania sa v danej spoločnosti. Sú to vlastne základné pravidlá slušného správania a keďže tie sú v každej profesii iné, mení sa podľa profesie aj etický kódex. Osobitný majú lekári, právnici, policajti, či v našom prípade učitelia. Rozdiely v správaní sú najmä u ľudí, ktorí vyznávajú odlišné náboženstvá.
4. Etický kódex je komplex hodnôt a princípov, ktorých dodržiavanie sa v profesijnom procese vyžaduje a napĺňa očakávania, firmy, školy, spoločnosti, ale aj jednotlivca.
5. Etické kódexy sú odrazom spoločenského chápania etických hodnôt, ktorých aplikáciu spoločnosť očakáva.
6. Etický kódex má jasne definovať a špecifikovať úlohy jednotlivca, jeho zodpovednosť a kompetencie, práva a povinnosti.
7. Etický kódex obsahuje všeobecné princípy, tvorí etický rámec pre určitú profesiu a teda nie je jeho poslaním zachytávať a popisovať všetky eticky možné situácie, do ktorých sa jednotliviec vykonávajúci profesiu môže dostať.
8. Etický kódex spája jednotlivca so skupinovou zodpovednosťou voči spoločnosti.
9. Etický kódex predstavuje jeden z dôležitých nástrojov na zosúladenie konania jednotlivcov so všeobecne platnými a uznávanými štandardami správania sa tej, ktorej profesie. Pomáha pri rozhodovaní, posilňuje pozitívne väzby a interakcie medzi jednotlivcami a verejnosťou zároveň.

5 ANALÝZA VYBRANÝCH ETICKÝCH KÓDEXOV UČITEĽSKEJ PROFESIE

V tejto kapitole, sa už budeme venovať rozboru konkrétnych etických kódexov učiteľskej profesie. Existuje ich mnoho, my si ukážeme a rozoberieme štyri z nich. Sú to tieto:

1. Etický kódex z práce „Etické problémy vo výchovno-vzdelávacom procese“ (Martinková, 2002, s. 10),
2. Etický kódex z článku „Učitelia a morálka ich povolania“ (Brezinka, 1990, s. 297 – 311),
3. Návrh etického kódexu slovenského učiteľa (Pajtinka, 2005, s. 1 – 3),
4. Etický kódex kresťanského učiteľa (Kuchynková, 2005, s. 1 – 24).

1. ETICKÝ KÓDEX Z PRÁCE „ETICKÉ PROBLÉMY VO VÝCHOVNO-VZDELÁVACOM PROCESE“

Tento kódex je svojím obsahom, rozsahom a štruktúrou najjednoduchší a najkratší. Obsahuje len desať, heslovito vymenovaných povinností. Nie su tu taxatívne vymedzené jednotlivé druhy povinnosti (napr. voči sebe, žiakom, rodičom apod.), sú viac menej „stmelené“ do kódexu bez vymedzenia. Výhodou je jednoduchosť formulovania jednotlivých povinností, a tým aj ľahkosť ich pochopenia a aplikácie. Určitou nevýhodou je jeho stručnosť a tým pádom nemožnosť obsiahnutia ďalších potrebných povinností.

2. ETICKÝ KÓDEX Z ČLÁNKU „UČITELIA A MORÁLKA ICH POVOLANIA“

Tento text a v ňom uvedený etický kódex je už určitou „klasikou“. Hoci bol uverejnený v roku 1990, ešte aj v dnešnej dobe je pomerne aktuálny a často citovaný. Aj v tomto kódexe sú jednotlivé povinnosti heslovito vymenované, ale existuje tu už zásadný rozdiel oproti predchádzajúcemu kódexu. Po prvé, je už jednotlivých povinností viac a ku každej povinnosti je pridaný aj obsahly komentár, ktorý slúži na vysvetlenie danej povinnosti. Po druhé, už badať v tomto kódexe snahu o určitú diverzifikáciu jednotlivých povinností. Sú už rozdelené na povinnosti týkajúce sa učiteľa samotného (teda povinností, ktoré má sám voči sebe) a na povinností, ktoré sa týkajú vzťahu učiteľ – žiak. Otáznou v tomto kódexe je však formulácia povinnosti neškodiť ani jednému žiakovi (s. 301). Problém je v tom, že trieda je živý organizmus, ktorý podlieha zmenám. A aj konanie učiteľa, ktorý má dobrý úmysel

a chce triede pomôcť ako celku, môže jednotlivcovi uškodiť. Aj kvôli tomu, by sme toto pravidlo mali preformulovať asi takto: „Učiteľ nesmie vedome poškodiť žiakovi a ak sa tak stane, musí urýchlene zjednať nápravu“. Výhodou tohto kódexu je už dosť široká obsažnosť. Nevýhodou je už jeho pokročilý dátum vydania. A hoci je ešte stále použiteľný aj v dnešnej dobe, je už morálne zastaralý.

3. ETICKÉHO KÓDEXU SLOVENSKEHO UČITEĽA (NÁVRH)

Tento návrh etického kódexu má už komplexnú vnútornú štruktúru a je diverzifikovaný. Obsahuje päť častí, ktoré sú venované všeobecným povinnostiam učiteľa, vzťahu učiteľa a výkonu jeho povolania, vzťahu učiteľ – žiak, vzťahu medzi učiteľmi navzájom a nakoniec vzťahu učiteľa a slovenskej spoločnosti. Každá z týchto častí obsahuje tri až štrnásť povinností. Kódex ako celok je a jasne formulovaný, ale vyskytujú sa tam tri povinnosti, ktoré stoja za zváženie a ktoré by tam buď nemali byť, alebo by ich bolo treba zmeniť. Sú to tieto:

- a) „Učiteľ používa svoje pedagogické majstrovstvo nielen voči bežne vychovávateľným a vzdelávateľným žiakom, ale aj zdravotne a osobnostne vychovávateľným a vzdelávateľným žiakom, ale aj zdravotne a osobnostne narušeným jedincom, ktorí sú ťažko vzdelávateľní a vychovávateľní.“ (s. 1)
- b) „Učiteľ má právo a povinnosť zúčastňovať sa na verejnosti, v elektronických a printových médiách prezentácii pedagogických tém a problémov a viesť o nich dialóg so širšou verejnosťou.“ (s. 1)
- c) „Povolanie učiteľa je akceptované ako spoločensky vysoko prospešné poslanie, ktoré si vyžaduje náležité spoločenské i finančné ohodnotenie (obvykle na úrovni najmenej 125% priemerného platu.“ (s. 3)

a) „Učiteľ používa svoje pedagogické majstrovstvo nielen voči bežne vychovávateľným a vzdelávateľným žiakom, ale aj zdravotne a osobnostne vychovávateľným a vzdelávateľným žiakom, ale aj zdravotne a osobnostne narušeným jedincom, ktorí sú ťažko vzdelávateľní a vychovávateľní.“

Je otáznosť, či učiteľ zvládne takúto povinnosť, pretože mu chýba daná špecializácia špeciálneho pedagóga. Výchova a vzdelávanie takýchto jedincov totiž patrí do rúk špeciálneho pedagóga a špeciálnej školy. Klasicky vzdelaný pedagóg by totiž mohol spôsobiť

pravý opak a danému žiakovi by len poškodil.

b) „Učiteľ má právo a povinnosť zúčastňovať sa na verejnosti, v elektronických a printových médiách prezentácii pedagogických tém a problémov a viesť o nich dialóg so širšou verejnosťou.“

Učiteľ sa nesporne musí zúčastňovať na prezentácii odborných problémov s verejnosťou. Len je otázne, či to má byť aj na úrovni širšej verejnosti. Skôr by sa to malo diať na úrovni odbornej verejnosti. Predsa len širšej verejnosti chýbajú určité pedagogické znalosti a spôsobilosti a je otázne, akú úroveň a výpovednú hodnotu by takáto diskusia so širokou laickou verejnosťou mala.

c) „Povolanie učiteľa je akceptované ako spoločensky vysoko prospešné poslanie, ktoré si vyžaduje náležité spoločenské i finančné ohodnotenie (obvykle na úrovni najmenej 125% priemerného platu.“

S týmto tvrdením sa dá súhlasiť, ale určite nemá miesto v kódexe učiteľského povolania. Je to len konštatovanie smerom ku verejnosti, ale nijako nesúvisí s etickým kódexom učiteľa (a už vôbec nie percentuálne vymedzenie jeho mzdy).

Celkovo je však kódex dobrý a aplikovateľný v praxi.

4. ETICKÝ KÓDEX KREŠŤANSKÉHO UČITEĽA

Tento kódex, je čo do štruktúry, obsahu a rozsahu najrozsiahlejší. Má dvadsaťštyri strán a šesť rozličných kapitol. Táto rozsiahlosť je zároveň jeho výhodou, ale aj nevýhodou. Výhodou je v tom, že obsahuje skoro každú povinnosť, ktorá sa učiteľa týka. Nevýhodou je v tom, že taký dlhý text sa stáva nepriehľadným a množstvo povinností oslabuje váhu jednotlivých povinností. Ďalšou veľkou nevýhodou je jeho špecifické zameranie a ideologickosť. Keďže je určený pre kresťanských učiteľov, aj jeho povinnosti sú silno podfarbené kresťanskou vieroukou. Kódex je však dobrý a po miernych úpravách a vypustení ideologizujúcich prvkov, by mohol slúžiť všetkým učiteľom.

6 VLASTNÁ FORMULÁCIA ETICKÉHO KÓDEXU UČITEĽSKEJ PROFESIE

V tejto kapitole sa už dostaneme ku formulácii vlastného etického kódexu učiteľskej

profesie. Je pravda, že takýchto kódexov je mnoho a preto už ani tento nemôže byť nejako výnimočný, alebo jedinečný. Ale to ani nie je jeho úlohou. Budú sa v ňom odzrkadľovať nami preferované morálne povinnosti učiteľa a budú v ňom zahrnuté výhrady, ktoré sme mali k predchádzajúcim kódexom. Po rozsahovej stránke sa pokúsime nájsť nejaký kompromis, aby text nebol ani príliš stručný, ale ani veľmi obsiahly a nepriehľadný. Samotný kódex by mohol vyzeráť asi takto:

PREAMBULA

Etický kódex učiteľa určuje morálne povinnosti, ktoré by mal každý učiteľ pri výkone svojej profesie dodržiavať. Etický kódex však nie je návodom, ako sa musí učiteľ správať, alebo ako má učiť. Je to skôr východisko, z ktorého môže učiteľ vychádzať, text, v ktorom môže hľadať odpovede na svoje otázky. Dobrým učiteľom sa môže stať len na základe sebakritiky, zhodnotenia seba a svojej pedagogickej práce, či metód a cieľov. A tento kódex mu v tomto zložitom procese môže pomôcť a ukázať cestu.

POVINNOSTI UČITEĽA VOČI SEBE SAMÉMU

1. Učiteľ si musí uvedomiť veľkú zodpovednosť, ktorú má voči sebe, žiakom, rodičom i kolegom.
2. Učiteľ sa neustále vzdeláva, zvyšuje svoju kvalifikáciu a snaží sa získavať najnovšie informácie a poznatky zo svojho odboru.
3. Učiteľ je nezávislý, neviaže sa na žiadnu ideológiu, náboženstvo, či politický smer. Takisto sa snaží, aby aj učivo ktoré učí, bolo očistené od takýchto vplyvov a malo čisto racionálno-objektívny základ.
4. Učiteľ rešpektuje spravodlivosť a takisto ju uplatňuje aj na svojich žiakoch.
5. Učiteľ si je vedomý svojej omylnosti a preto ak pochybí, musí si vedieť chybu priznať a byť za ňu zodpovedný.
6. Učiteľ neprijme nekriticky poznatky, ktoré získa, či sú mu dané, ale snaží sa ich kriticky reflektovať.

POVINNOSTI UČITEĽA VOČI ŽIAKOM

1. Učiteľ nikdy neposudzuje žiakov na základe ich pohlavia, farby pleti, či náboženského presvedčenia. Jeho hodnotenie záleží len od výkonov a výsledkov žiakov.
2. Učiteľ žiakom podáva fakty a informácie pravdivé, objektívne a neskreslené a je o ich pravdivosti aj sám vnútorne presvedčený.
3. Učiteľ nesmie žiakovi úmyselne, či vedome ublížiť. Ak sa tak náhodou stane, musí urýchlene zjednať nápravu.
4. Učiteľ vedie svojich žiakov k samostatnosti a ku kritickému mysleniu.
5. Učiteľ sa v rámci svojich schopností a možností snaží o komplexný rozvoj žiakovej osobnosti po kognitívnej ale aj non-kognitívnej stránke.

POVINNOSTI UČITEĽA VOČI RODIČOM

1. Učiteľ pravdivo informuje rodičov o výchovno-vzdelávacích úspechoch a neúspechoch žiaka.
2. Ak si žiak nepraje, aby učiteľ informoval rodičov, mal by toto učiteľ rešpektovať, ale musí to oznámiť rodičom.
3. Ak ho o to rodičia požiadajú, učiteľ by si stále mal nájsť čas na stretnutie a na konzultácie s rodičmi ohľadom výchovno-vzdelávacích otázok žiaka.

POVINNOSTI UČITEĽA VOČI KOLEGOM

1. Učiteľ spolupracuje pri výchove a vzdelávaní s ostatnými kolegami.
2. Učiteľ sa nevyhradzuje len svojmu predmetu, ale spolupracuje s inými učiteľmi a snaží sa vytvárať medzipredmetové vzťahy a tak rozširovať žiakove obzory.
3. Učiteľ nesmie podľahnúť falošnému pocitu kolegiality a stavovskej spolupatričnosti. Ak je svedkom neodbornosti kolegu, jeho nesprávneho, či nespravodlivého správania, diskriminácie, či iného negatívneho javu, konfrontuje túto situáciu s dotýčným kolegom. Ak nenastane zlepšenie, informuje o tom vedenie školy.

ZÁVER

Ako vidíme, práca učiteľa je náročná. Mal by spĺňať vysoký morálny štandard, ale nie stále sa mu to podarí. Je však otázne, či sa tak deje vedome, či nevedome. Ak sa tak stane nevedome, keď sa učiteľ snaží, ale nepodarí sa mu to, tak tento fakt je ešte ospravedlniteľný. Ale je úplne neakceptovateľné, aby si bol učiteľ vedomý svojich morálnych povinností a vedome ich ignoroval a neriadil sa nimi. Učiteľská práca totiž nie je ľahká cesta v živote, ako si to niektorí učitelia (a žiaľ aj budúci učitelia) myslia. Aj preto by človek, ktorý nedodržiava tieto požiadavky, nemal vykonávať učiteľskú profesiu. Učiteľská profesia je totiž poslanie, s ktorým súvisí veľká zodpovednosť. Hoci sme už túto zodpovednosť viac krát spomínali, musíme sa k nej stále vracieť. A tak musí aj učiteľ. Mal by si uvedomovať svoj veľký rozsah pedagogickej slobody, ktorý je ale neoddeliteľne spojený s veľkou zodpovednosťou. Učiteľ si musí uvedomiť, že vo výchovno-vzdelávacom procese má veľkú moc. Veľkú moc na konanie dobra a pomáhania žiakom. Ale aj na konanie zla a poškodenie žiakom. A dobrý učiteľ by sa stále mal snažiť priblížiť skôr ku tej prvej možnosti. A vtedy bude spokojný sám so sebou on sám a aj jeho žiaci s ním.

ZDROJE

- Brezinka, Wolfgang: Učítelia a morálka ich povolania. In: Pedagogická revue, 42, 1990, č. 4.
- Gluchman, Vasil: Úvod do etiky. Prešov: LIM 2000.
- Ivanová-Šalingová, Mária: Slovník cudzích slov pre školu a prax. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1988.
- Kuchyňková, Eva: Etický kódex kresťanského učiteľa. Praha: Česká biskupská konferencia 2005.
- Martinková, Milota: Etické problémy vo výchovno-vzdelávacom procese. Bratislava: Metodické centrum Bratislava 2002.
- Pajtinka, Lubomír: Etický kódex slovenského učiteľa (návrh). Bratislava: Krajský školský úrad v Bratislave 2005.
- Vajda, Ján: Etika. Nitra: Enigma 1993.
- Višňovský, Ludovít – Kačáni, Vladislav a kol.: Základy školskej pedagogiky. Bratislava: IRIS 2001.

KONTAKT

dkudrec@dumar.sk

O AUTOROVI

Dušan Kudrec je študentom 3. ročníka dennej formy magisterského štúdia v odboroch etika – pedagogika.